

УДК 343.232

*М. М. Дмитрук***КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ:
АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ**

Постановка проблеми. Гостру дискусію в сучасній кримінально-правовій доктрині викликає ідея реформування чинного кримінального й адміністративного законодавства України в питанні запровадження інституту кримінальних проступків.

Запровадження вказаного інституту передбачене Концепцією реформування кримінальної юстиції, схваленої Рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 15 лютого 2008 р. та затвердженої Указом Президента України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 (далі – Концепція) [1, с. 838].

У Концепції передбачається реформування кримінального законодавства шляхом поділу кримінальних діянь на кримінальні проступки та злочини. Ці види діянь пропонується об'єднати поняттям «кримінальне правопорушення». Вказані зміни, відповідно до Концепції, заплановано запровадити шляхом прийняття Кодексу України про кримінальні проступки та внесення певних змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1, с. 838].

Розпорядженням Президента України «Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків» від 30 травня 2012 р. було створено робочу групу з учених і практиків у складі 42 осіб щодо реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків [2].

Вказану реформу, згідно з пп. 2 п. 2 «Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України», затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153-р, мало бути проведено протягом шести місяців після прийняття Кримінального процесуального кодексу України [3].

Кримінальний процесуальний кодекс України прийнято 13 квітня 2012 р. [4], проте реформування кримінального й адміністративного законодавства в питанні запровадження кримінального проступку перебуває на початковому етапі. За останній рік у Верховній Раді України було зареєстровано декілька проектів законів щодо запровадження інституту кримінального проступку, у зв'язку із чим вважаємо за необхідне проаналізувати їх основні положення.

Стан дослідження. Питання реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків вивчали такі вчені, як В.І. Борисов, Д.О. Балобанова, Н.Л. Березовська, І.П. Голосніченко, О.О. Кашкаров, Ю.Ю. Коломієць, В.М. Куц, Н.А. Мирошніченко, Н.М. Мирошніченко, В.О. Навроцький, О.В. Острогляд, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та інші. Водночас подані на сьогодні проекти законів щодо запровадження інституту кримінального проступку потребують системного аналізу на предмет

їх відповідності загальним правилам законотворчої діяльності, засадам кримінального права України.

Мета статті – дослідити підходи до запровадження кримінального проступку, критеріїв розмежування кримінального проступку та злочину в законотворчій діяльності, підходів до визначення системи кримінальних правопорушень у запропонованих проектах законів про внесення змін і доповнень до КК України в питанні щодо запровадження інституту кримінального проступку.

Виклад основного матеріалу. Перший проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» подано групою народних депутатів України в складі В.М. Стретовича, С.П. Головатого, Д.М. Притики, Е.В. Шишкіної 26 лютого 2012 р. за № 10126 (далі – Проект закону № 10126) [5].

Другий проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» подано В.Д. Швецем 3 березня 2012 р. за № 10146 (далі – Проект закону № 10146) [6]. Проаналізуємо вказані проекти законів за окремими аспектами запровадження інституту кримінальних проступків.

1. Визначення поняття кримінального правопорушення та його видів. У Проекті закону № 10126 кримінальний проступок визначається як «діяння, за яке передбачене покарання у вигляді громадських робіт або інше, більш м'яке покарання, за винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». При цьому згідно з Проектом закону № 10126 поняття кримінального правопорушення є єдиним для його видів – злочину та кримінального проступку, а відмінність між вказаними видами кримінального правопорушення проводиться на підставі видів покарань, які можуть до них застосовуватись [5].

Згідно із ч. 4 ст. 11 Проекту закону № 10146 кримінальним проступком є «передбачене Книгою 2 «Про кримінальні проступки» Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального проступку» [6].

У ч. 3 ст. 11 Проекту закону № 10146 поняття злочину визначається як «передбачене Книгою 1 «Про злочини» Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». У ст. 11 Проекту закону № 10146 надано загальне визначення кримінального правопорушення як діяння, яке має об'єднувати кримінальні проступки та злочини як «передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення» [6].

Порівняння визначень понять злочину й кримінального проступку свідчить, що відмінність між ними полягає в тому, що види кримінального правопорушення передбачаються різними книгами КК України, а також у тому, що злочини вчиняються суб'єктами злочинів, а кримінальні проступки – суб'єктами кримінальних проступків.

Фактично вказані поняття зумовлюють необхідність визначення в Проекті закону № 10146 окремо таких понять, як «суб'єкт злочину» та «суб'єкт криміналь-

ного проступку», проте ці поняття в згаданому проекті закону не розкрито [6]. Вважаємо, що відмінність між наведеними поняттями відсутня, як і необхідність поділу поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» на поняття «суб'єкт злочину» та «суб'єкт кримінального проступку».

Відмінність кримінальних проступків і злочинів у Проекті закону № 10146, крім розміщення їх у різних книгах КК України, простежується лише під час аналізу Розділу Х «Покарання та його види» цього проекту закону.

Згідно зі ст. 51-1 Проекту закону № 10146 за кримінальні проступки передбачаються такі покарання, як арешт строком від п'ятнадцяти діб до двох місяців та інші, менш тяжкі, покарання, а за злочини – арешт від одного місяця до шести місяців згідно з положеннями ч. 1 ст. 60 Проекту закону № 10146 [6].

На нашу думку, подібний підхід до визначення видів кримінальних правопорушень призводить до наявності зайвих понять у КК України та створення беззмістовних норм-дефініцій. У зв'язку із цим більш вдалим є підхід, запропонований у Проекті закону № 10126 [5], за якого існує одне визначення поняття кримінального правопорушення, а відмінність між кримінальним проступком і злочином як видами кримінального правопорушення має встановлюватись за допомогою формального критерію – виду покарання й міри покарання, що може застосовуватись за той чи інший вид кримінального правопорушення.

2. Критерії розмежування злочину та кримінального проступку. Критерієм розмежування кримінальних проступків і злочинів має бути формальний критерій на рівні КК України. Відмінність між вказаними видами кримінальних правопорушень за об'єктивними й суб'єктивними ознаками може враховуватись лише під час законотворчої діяльності. Щодо розмежування за формальним критерієм вважаємо, що формальні критерії не повинні перетинатися за мірою покарання, тобто в разі, якщо за кримінальний проступок передбачається міра (межі) одного покарання, відповідно, вказана міра (межі) цього покарання не повинна співпадати з мірою цього ж покарання, передбаченою за злочини.

Як уже зазначалось, згідно зі ст. 60 Проекту закону № 10146, як за кримінальний проступок, так і за злочин передбачається такий вид покарання, як арешт. Цей вид покарання призначається за кримінальний проступок у розмірі від п'ятнадцяти діб до двох місяців, а за злочин – від одного місяця до шести місяців [6]. Те саме стосується такого виду покарання, як виправні роботи, а також громадські роботи. Наприклад, згідно зі ст. 57 Проекту закону № 10146 покарання за кримінальні проступки у вигляді виправних робіт призначається на строк від трьох місяців до одного року, а за вчинення злочину – на строк від шести місяців до двох років.

Згідно з положеннями ст. 56 Проекту закону № 10146 громадські роботи за вчинення кримінального проступку призначаються на строк від шістдесяти до ста двадцяти годин, а за вчинення злочину – на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, відбуваються вони не більше ніж по чотири години на день [6].

На нашу думку, вказані критерії не повинні співпадати чи перетинатися, тобто міра (межі) арешту за кримінальні проступки має становити, наприклад, від п'ятнадцяти діб до двох місяців, а міра (межі) арешту за злочин – від двох місяців до

шести місяців. Те саме стосується інших покарань за кримінальні проступки та злочини.

3. *Прийоми законодавчої трансформації адміністративних правопорушень і злочинів невеликої тяжкості в кримінальні проступки.* У Проекті закону № 10126 використано такі два законодавчі прийоми: 1) адміністративні правопорушення трансформуються в кримінальні проступки шляхом включенням норм із Кодексу України про адміністративні правопорушення до КК України за найбільш подібним безпосереднім об'єктом посягання з додаванням до статті позначки «1» (наприклад, ст. 165-1 «Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису») або доповненням відповідної статті додатковою частиною з позначкою «1а»; 2) злочини невеликої тяжкості трансформуються в кримінальні проступки шляхом зміни міри покарання, як правило, на громадські роботи або штраф [5].

На нашу думку, законодавчий прийом доповнення статей КК України частинами з позначками «1а» не є зручним у використанні та не відповідає загальноприйнятим правилам законодавчої техніки. Вважаємо, що кращим був би виклад відповідних норм КК України в нових редакціях.

Більш вдалим є підхід, використаний у Проекті закону № 10146, у якому положення КК України викладно в новій редакції [6]. Водночас Проект закону № 10146 має низку інших недоліків методологічного характеру порівняно з Проектом закону № 10126, зокрема такі:

– подвійність у термінології, яка проявляється в тому, що відокремлюються одні й ті самі поняття щодо злочину, а потім щодо кримінального проступку (склад кримінального проступку, склад злочину; суб'єкт кримінального проступку, суб'єкт злочину, суб'єкт кримінального правопорушення тощо);

– пропонується змінити назву «Кримінальний кодекс України» на «Карний кодекс України», водночас усю термінологію в Проекті закону № 10146 збережено з використанням кореня слова «кримінальн-» (кримінальна відповідальність тощо).

Наведені недоліки свідчать про відсутність узгодженості вказаних проектів законів із загальними засадами кримінального права України.

4. *Аспект щодо системи кримінальних проступків.* Аналіз складів адміністративних правопорушень, які запропоновано трансформувати в кримінальні проступки відповідно до положень Проекту закону № 10126 [5] та Проекту закону № 10146 [6], свідчить, що більшість запропонованих кримінальних проступків мають управлінський характер. Це викликає сумніви щодо обґрунтованості зміни правової природи вказаних діянь. Серед подібних діянь у Проекті закону № 10126 можна назвати певні норми, які пропонується віднести до кримінальних проступків, а саме: ст. 200-1 «Порушення правил митного контролю», ст. 234-1 «Порушення порядку випуску й розповсюдження друкованих видань або продукції друкованих засобів масової інформації», ст. 249-1 «Порушення правил поведіння з об'єктами тваринного або рослинного світу», ст. 370-5 «Порушення вимог фінансового контролю», ст. 379-1 «Прояв неповаги до суду», ст. 379-2 «Перешкоджання з'явленню до суду присяжного, народного засідателя» [5].

Окремі діяння, які в Проекті закону № 10126 пропонується трансформувати в кримінальні проступки, фактично є дисциплінарними правопорушеннями, що не

потребують застосування засобів кримінально-правового впливу. Зокрема, ними є діяння, передбачені такими нормами: ст. 370-7 «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень», ст. 370-3 «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності», ст. 370-6 «Порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів», ст. 370-8 «Невжиття заходів щодо протидії корупції» [5].

У Пояснювальній записці до Проекту закону № 10126 укладачі посилаються на те, що адміністративне право зберегло «радянський характер», проте пропонується визнати «поширення неправдивих чуток» (у Проекті закону № 10126 це діяння міститься в ст. 296-1) кримінальним проступком. На нашу думку, віднесення цього діяння до кримінальних проступків є необґрунтованим, оскільки воно не володіє належним ступенем суспільної небезпеки, а конструкція складу діяння є усиченою. Іншим прикладом надмірної криміналізації є запровадження кримінальної відповідальності за неповідомлення особи про використання її персональних даних згідно з положеннями ч. 3 ст. 182 Проекту закону № 10126 [5].

Пропонується включити кримінально-правові заборони, які в листопаді 2011 р. було виключено з КК України, як склади кримінальних проступків, а саме: ст. 215-1 «Підроблення проїзних квитків і знаків поштової оплати», ст. 220-1 «Приховування стійкої фінансової неспроможності», ст. 221-1 «Незаконні дії в разі банкрутства», ст. 226-1 «Фальсифікація засобів вимірювання». Вважаємо, що відновлення вказаних складів кримінальних діянь як кримінальних проступків є обґрунтованим.

Не досить зрозуміло, чому Розділ 6 «Злочини проти власності» Особливої частини КК України доповнено кримінальним проступком «дрібна крадіжка, привласнення чи розтрата чужого майна» (ст. 192-1), проте назву цього розділу не змінено на таку назву, як «Кримінальні правопорушення проти власності».

Узагальнюючи викладені зауваження щодо підходу до визначення системи кримінальних проступків у Проекті закону № 10126 [5], вважаємо, що обрана система діянь, яку пропонується трансформувати в кримінальні проступки, фактично є управлінськими й дисциплінарними правопорушеннями, які за своєю природою та ступенем небезпеки не можуть бути віднесені до кримінальних правопорушень.

У Пояснювальній записці до Проекту закону № 10126 укладачі вказують: «Безпідставними є зауваження щодо можливої «криміналізації» суспільства внаслідок перетворення деяких адміністративних правопорушень на кримінальні проступки. Подібне перетворення буде «криміналізацією» лише за формою чи назвою, проте не за змістом» [7]. Така позиція суперечить положенням п. «б» ч. 4 ст. 1 Розділу II Концепції [1, с. 838], у якому чітко вказано, що до кримінальних проступків мають бути віднесені адміністративні правопорушення, які не є управлінськими та мають судову юрисдикцію.

Крім того, уся концепція інституту кримінального проступку спрямовується на узгодження термінології та наслідків діянь кримінально-правового характеру відповідно до їх ступеня суспільної небезпеки. Натомість укладачі проекту фактично нехтують основними засадами впровадження інституту кримінального проступку, які закладено в Концепції [1, с. 838].

Проект закону № 10126 також містить низку інших неузгодженостей. Наприклад, у Пояснювальній записці до Проекту закону № 10126 вказується, що наявність такого стягнення за адміністративне правопорушення, як арешт, свідчить про необхідність трансформувати його в кримінальні проступки, проте за кримінальні проступки, згідно із ч. 2 ст. 51 Проекту закону № 10126, не передбачається такий вид покарання, як арешт [7].

Визначення штрафу як основного виду покарання, що має застосовуватись за кримінальні проступки, у ст. 52-1 Проекту закону № 10126, а також надання суду згідно із ч. 6 ст. 53 права здійснювати заміну штрафу на громадські роботи, якщо в особи, яка вчинила кримінальний проступок, немає грошей сплатити штраф, та визначення штрафу як основного виду покарання згідно із ч. 3 ст. 98 Проекту закону № 10126 (навіть для такої категорії осіб, як неповнолітні) свідчить про акцентування уваги законодавця на майновому змісті покарання, що не досягає такої мети покарання, як загальна превенція, та фрагментарно досягатиме такої мети покарання, як виправлення.

Наведене свідчить, що Проект закону № 10126 потребує суттєвого доопрацювання як із позиції методологічного підходу до законодавчого оформлення інституту кримінальних проступків, так і з позиції узгодження його окремих положень із загальними засадами кримінального права.

У Проекті закону № 10126, як і в Проекті закону № 10146, здійснюється суттєва криміналізація, зокрема, встановлюється кримінальна відповідальність за порушення порядку реєстрації нормативно-правових актів, порушення правил утримання котів, якщо це завдало істотної шкоди, кримінальна відповідальність за порушення обмежень щодо сумісництва тощо.

Висновки. Аналіз вказаних проектів законів свідчить про існування невизначеності в запровадженні інституту кримінальних проступків щодо з'ясування поняття кримінального правопорушення та його видів, встановлення критеріїв відмежування кримінальних проступків від злочинів і способу їх відображення в тексті КК України, обрання законодавчих прийомів запровадження інституту кримінального проступку, встановлення системи кримінальних проступків. Сподіваємось, що аналіз і пропозиції щодо виявлених недоліків досліджуваних проектів законів сприятимуть удосконаленню законодавчих прийомів запровадження інституту кримінальних проступків.

Перспективами подальших розвідок інституту кримінальних проступків є дослідження критеріїв відмежування кримінальних проступків від злочинів, зв'язок та вплив вказаних критеріїв на систему кримінальних проступків.

Література

1. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів : Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 (станом на 1 вересня 2011 р.) // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – С. 838.

2. Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків : Розпорядження Президента України від 30 травня 2012 р. № 98/2012-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/98/2012-%D1%80%D0%BF>.

3. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1153-2008-p>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : проект Закону України від 26 лютого 2012 р. № 10126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42706.

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : проект Закону України від 3 березня 2012 р. № 10146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733.

7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : Пояснювальна записка до проекту Закону України від 28 лютого 2012 р. № 10126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42706.

Анотація

Дмитрук М. М. Кримінальне правопорушення: аналіз деяких законодавчих ініціатив. – Стаття.

Статтю присвячено аналізу проектів законів щодо запровадження інституту кримінального проступку. Проаналізовано поняття кримінального правопорушення та його види, критерії розмежування злочину й кримінального проступку, прийоми законодавчої трансформації адміністративних правопорушень і злочинів невеликої тяжкості в кримінальні проступки, підходи до визначення системи кримінальних проступків, що використані у вказаних проектах законів.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, види, кримінальний проступок, злочин, проект закону.

Аннотация

Дмитрук М. М. Уголовное правонарушение: анализ некоторых законодательных инициатив. – Статья.

Статья посвящена анализу проектов законов о введении института уголовного проступка. Проанализированы понятия уголовного правонарушения, его виды, критерии разграничения преступления и уголовного проступка, приемы законодательной трансформации административных правонарушений и преступлений небольшой тяжести в уголовные проступки, подходы к определению системы уголовных правонарушений, которые были использованы в указанных проектах законов.

Ключевые слова: уголовное преступление, виды, уголовный проступок, преступление, проект закона.

Summary

Dmitruk M. M. Criminal misdemeanors: an analysis of some legislative initiatives. – Article.

This article is devoted to the analyzes of the drafts laws about the introduction to the institute of criminal misconduct. The notion of a criminal offense and its types, criteria of delimitation of the offence and the criminal infraction, the legal transformation techniques of administrative misdemeanors and non-grave crimes into criminal offenses, approaches to the definition of criminal system offenses used in the indicated draft laws are analyzed in this article.

Key words: criminal offence, types, criminal infraction, draft law.